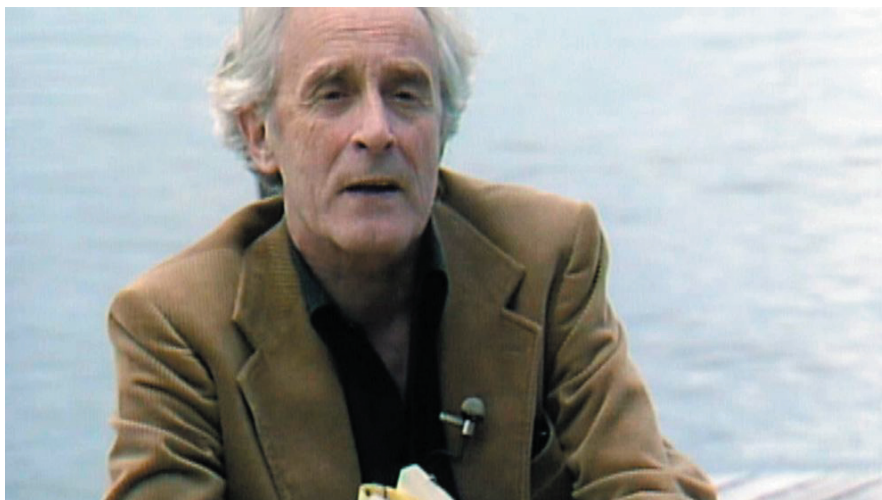

Ikaros och gossen Gråsten

Jörgen Håkansson

Werner Aspenström

Werner Aspenström föddes 13 november 1918 endast några dagar efter första världskrigets slut. Han skulle i år ha fyllt 100 år. Detta uppmärksammas på olika sätt i Smedjebackens kommun, eftersom han växte upp på gården Skräddarbacken i byn Torrbo nordöst om kommunmetropolen. Jubileumsfirandet avslutas 13 november, hans födelsedag, på ABF-huset i Stockholm med utdelning av årets Werner Aspenströmspris. Dalateatern framför en pjäs som bygger på hans liv och dikt.

Bara några månader efter hans födelse dog hans far i spanska sjukan. I den biografiska prosaboken *"Bäcken"* från 1958 konstaterar han korthugget att man inte kan sakna någon i vars knä man aldrig suttit. Men han anför att fadern var en stark och storväxt Herkulesperson. På amatörfotografiet ska han just rida iväg på en sadlad tjur. Före spanska sjukans vinter hade han aldrig legat sjuk, nu dog han som en fluga. Moderns bottenlösa sorg var uppenbar. *"Hon sjönk ned på pallen bredvid spisen och vaggade övergivet med händerna för ansiktet, gråtfläckarna på korkmattan torkade aldrig"*. Anna Aspenström hade nu att ensam ta hand om tre barn.

Werners skolgång i hembyn blev sex års folkskola. Därefter fick han bl.a. arbete i skogen och på Fagersta bruk innan han 1936 lämnade Torrbo för tre års studier på Sigtuna folkhögskola. I denna miljö vidgas hans vyer och han deltog med liv och lust i debatter och skrev i

skoltidningen *"Sigtunaringen"*. Därifrån bar det vidare till Stockholm. 1941 tog han studentexamen vid Enskilda gymnasiet och fyra år senare avlade han en fil. kand. i ämnena litteraturhistoria, religionshistoria, kyrkohistoria och teoretisk filosofi.

Författarskapet

Minnen från uppväxten och den omgivande miljön återkommer ofta i hans författarskap. Men han hade även två andra lyriska landskap. Det ena var stadsdelen Södermalm dit han kom i vuxen ålder och levde där på olika adresser med sin familj. Det andra var Strindbergs Kymmendö i Stockholms skärgård. Här tillbringade han somrarna från början av 1940-talet.

Hans lyriska register är stort och kännetecknas i hög grad av vardagliga iakttagelser. Lågmäld humor samt en kombination av enkelhet och underfundighet ställs ofta mot de stora och eviga perspektiven. Ofta märks en vilja att ta ner de stora anspråken på jorden och i stället lyfta fram det lilla och förbisedda. I hans författarskap löper djupa stråk av melankoli, men också hans motstånd mot melankolin och hans ambition att förvandla sin dikt till en lovsång. Han hade en djup fascination för att i sin poesi ge uttryck för den sovande människans drömmar.

Under 1940-talet lärde Aspenström känna flera av de författare, som kom att kallas 40-talister och när tidskriften *"40-tal"* kom till satt han med i redaktionen.

Poesihörnan

Här kommer ytterligare ett bidrag i vår poesihörna, där vi presenterar en och annan dikt och berättar lite om författaren. Det är Jörgen Håkansson som står för urval och presentationer.

1946 gifte han sig med konstnären Signe Lund, som han 1940 hade träffat under ett sommararbete som ungdomsledare på Kymmendö.

Aspenström debuterade 1943 med diktsamlingen *"Förberedelse"*, och 1949 kom samlingen *"Snölegend"*, som blev hans stora lyriska genombrott. *"Om någon av de så kallade 40-talisterna kan sägas ha fått folkets kärlek, så är det han"*. Orden är Bengt Emil Johnsons och de fångar träffande den utveckling Werner Aspenström genomgick i sitt författarskap, från hårt anspänd 40-talist till vardagsnära poet med brett genomslag hos läsarna. Han använder ofta metaforer hämtade ur vardagslivet där det också kan ingå att hålla ett öga på evigheten. Med åren blev hans dikter mindre pretentiösa men i stället allt mera mångtydiga. I en dikt från 1976 med titeln *"Pekfingervalsen"* formulerar han det så här:

Ett enda finger och en enda ton.
Den valsen blev för liten.
Tonen flaxar och slår
mot skymningsfönstren.
Klaviaturen ligger frusen
som en vinterväg.
Så får man inte göra med pianot.

Samtidigt är den verklighet han söker gestalta komplex. Det är ett estetiskt och moraliskt credo. Författarens uppgift är att belysa alla sidor av en svärbegriplig och svårhanterlig verklighet. Ett av nyckelorden i hans författarskap är *"motsägelser"*. Betecknande nog har han gett två av sina essäböcker titlarna *"Motsägelser"* (1961) samt *"Vissa sidor och ovissa"* (1979). Detta förstnämnda år utkom även diktsamlingen *"Om dagen om natten."* En av dikterna där inleds med en träffande lakonisk sammanfattning: *"Motsägelser, ett tyglat tumult/ bättre fann jag inte världen"*.

Det är till denna djupgående oordning Aspenström försöker förhålla sig. Han utgår från egna upplevelser och litat i hög grad till sin erfarenhet.

Ikaros och gossen Gråsten

I samlingen *"Dikter under träden"* (1956) finns en underbar dikt, en av hans mest kända: *"Ikaros och gossen Gråsten"*. Titelpersonen Ikaros är i grekisk mytologi son till Daidalos. Han flydde tillsammans med sin far ur fångenskapen i kung Minos' labyrint på Kreta med hjälp av vingar som fadern konstruerat. Men Ikaros flög för nära solen. Då smälte vingarnas vax och han störtade i havet och omkom i den sydöstra delen av Egeiska havet även benämnt Ikariska havet:

Efter att ha läst 73 (förträffliga) dikter om Ikaros önskar jag lägga ett ord för hans lantlige kusin, gossen Gråsten, kvarlämnad på ången. Jag talar också på en grästuvas vägnar som åtnjuter skugga och vindskydd.

Efter att ha läst 73 dikter om flykt och vingar önskar jag fram bära min hyllning till fotsulan, den nedåtvända själen, konsten att stanna och äga tyngd – såsom gossen Gråsten eller hans syster, hemmadottern fröken Granbuske, som glanslöst men evigt grönskar.

Aspenström gör just vad han säger: Läger ett ord för gossen Gråsten och fröken Granbuske. Hans hyllning till fotsulan, den enkla och jordnära, finns centralt i hans författarskap. Här är bilden av fotsulan en av hans vackraste, *"den nedåtvända själen"*. Men innebär det att dikten är ett avståndstagande från den himmelssträvande Ikaros? I dikten är Ikaros nästan bara närvarande med sitt namn, men ett namn, som är oerhört laddat med associationer. Den första raden i andra strofen handlar om flykt och vingar, men någon närmare tolkning av myten ger inte dikten. Läser man dikten mot bakgrunden av alla hans dikter med ikariska motiv, så framstår Ikarosgestalten som mycket mångtydig. Ikaros förefaller å ena sidan stå för en längtan bort, en önskan att slippa en outhärdlig verklighet, ibland t.o.m. för en zon av lust och frihet bort från verkligheten. Hans gestalt kan ibland vara förknippad med dödsängtan och med döden. Det är en dubbelhet som finns i själva myten, själva ordet flykt kan vara såväl fågelns som fångens flykt. I Aspenströms författarskap kan den ikariska rörelsen vara såväl upp som bort. I *"Ikaros och gossen Gråsten"* och i många

av Aspenströms andra Ikarosdikter finns två linjer: En vertikal (Ikaros och hans flykt), en horisontell (gossen Gråsten och jordelivet) och dramatiken kommer ur den spänning som finns mellan de båda axlarna. Hur ska vi tolka dikten? Låt mig svara med de ord Aspenström själv ofta använder när det kommer till tolkning: Fråga inte mig, fråga dig själv! Inte sällan komponerar Aspenström sina diktsamlingar så att dikterna suttlerar eller ställs mot varandra. T.ex. den dikt som kommer efter Ikarosdikten är en dikt om Djurgårdsfärjan som håller rak kurs på Sirius.

Mätarlarven

Till och med till evigheten lyckas Aspenström upprätta ett humoristiskt förhållande. I en tidig dikt i *"Litania"* (1952) skriver han om en liten varelse, *"Mätarlarven"*, som bor på ett körsbärsblad, en varelse som har anlag till att bli en liten Ikaros i utvecklat stadium men föredrar att göra som gossen Gråsten, stanna kvar. Det är en lätt naivistisk impression med pregnans i formuleringarna, som inte står Harry Martinsson efter.

Jag sträcker ut mig från mitt körsbärsblad och spanar mot evigheten: evigheten är alldeles för stor idag, alldeles för blå och tusenmila. Jag tror jag stannar på mitt körsbärsblad och mäter upp mitt gröna körsbärsblad.

I en kommentar till dikten i *"Jordvaggan - Himmelstak"* (1973) skriver Aspenström om en kvälldiskussion han en gång hade med ett antal kulturpersoner bl.a. den finlandssvenska aforistikern Atos Wirtanen. De hoppar friskt mellan olika ämnen: Lenin, Diktonius och teorier om världsalltets uppkomst – och det är nu repliken faller: *"Wirtanen öppnar munnen och säger: 'Jag tycker universum är onödigt stort'."*

Varelser

Ett av de mest betydelserika orden i Aspenströms författarskap är ordet *"Varelser"*. Han vidgar begreppet till att omfatta mer än människor: Inte bara djur utan träd och buskar liksom himlakroppar och "döda" ting, t.ex. en slaggsten, som plötsligt kastar en solreflex, är varelser. Han har en förmåga att se det levande ur

allt i sin omgivning som i *"Flitiga varelser"* ur samlingen *"Varelser"* (1988). Här första strofen:

Lat ligger snökristallen på sin bädd och gnistrar.
Den är ett undantag.
Eldflugan arbetar frenetiskt för att hålla skenet uppe.
Morgondaggen avslöjar hur flitig spindeln varit under natten.
Taltrasten sviker inte sin uppgift att sjunga
-inte för oss, men nekar oss inte att lyssna.

Sardinien i tunnelbanan

Göran Greider har tyckt sig se en utopi i Aspenströms författarskap, *"den mildaste utopi världen känt."* Det gäller inte ett tankesystem, men några med varandra förbundna idékomplex och ett konsekvent förhållningssätt. En del av denna utopi är hans syn på människors förhållande till sina medvarelser, kanske är den själva basen. En annan del är längtan efter något annat än det västerländska konsumtionssamhället. Detta kommer till uttryck i *"Sardinien på tunnelbanan"* i samlingen *"Under tiden"* (1972). Det är en protestdikt, en uttalad vägran att köpa allt det konsumtionssamhället påbjuder. Efter de sju första raderna där diktens jag ilsket avvisar vad tiden och modet anbefaller kommer i nästa rad en vägran att stiga av i den då nybyggda stadsdelen Skärholmen, vid denna tid sinnebilden för kommers och steril stadsplanering. Så kommer i slutraden en modest begäran: *"Sardinien vill att burken öppnar sig mot havet"*, vilket ger dikten en dramatisk vändning och uttryck för en frihetslängtan:

Jag vill inte tvätta mig med den tvålen.
Jag vill inte borsta mig med den där tandkrämen
Jag vill inte ligga i den där bäddsoffan.
Jag känner inget behov av det där toalettpapperet.
Jag är inte intresserad av den där försäkringen.
Jag tänker inte övergå till ett annat cigarettmärke.
Jag har ingen lust att se den där filmen.
Jag vägrar att stiga av vid Skärholmen.

Sardinien vill att burken öppnar sig mot havet.

I kyrkans värld

Aspenström hade många kopplingar till kyrkans värld genom livet. Många av hans dikter har bibliska motiv. Som ung arbetade han på Norrbärke Kyrkogård.

Senare sökte han sig till Sigtunastiftelsens folkhögskola, som initierats och då leddes av Manfred Björkquist, teolog, biskop och språkman. Den unge Werner blev ibland bjuden på mat i Björkquists hem. En gång skänker han Werner en av sina kostymer. Hans fil.kand. innehöll religionshistoria och kyrkohistoria. I hans berättande prosaverk *"Fragmentarium"* (1987) redovisas de många och djuplodande samtal han hade med sin före rektor mellan 1976-1982, då Björkquist var mellan 92 och 98 år. Hustrun Signe Lund-Aspenström var djupt religiös och kom att konvertera till katolicism 1980.

Litterära meriter

År 1981 blev Aspenström motvilligt invald i Svenska Akademien på stol nr 12 där han efterträdde Sten Lindroth. Detta kostade honom vänskapen med författarvännen Bengt Anderberg. De hade som unga lovat varandra att aldrig hamna i denna församling. När Rushdiekonflikten utbröt vintern 1989 utträdde Kerstin Ekman och Lars Gyllensten ur Akademien och i september samma år meddelade Werner Aspenström att han ville lämna Svenska Akademiens arbete av "personliga" skäl. En del av bakgrunden fanns i Salman Rushdie-af-

fären ett halvår tidigare, men anledningen till beslutet var mer komplext än så. Han återvände aldrig till Akademien därefter. I anslutning till detta lämnade han också alla andra förbund och kollektiva sammanslutningar han tillhört bl.a. Författarförbundet och Svenska PEN-klubben. Han ville och kunde bara tala för sig själv. I en sorgsen dikt, först publicerad i Expressen och sedan i diktsamlingen *"Enskilt och allmänt"* (1991) beskriver han sitt känsloläge i mars 1989 under titeln *"Hänt i veckan"*:

En hukande man i svart basker
skyndade bort mot Skomakargatan."
Vad sökte han? En trädgård.
Han ville krypa in i kärnhuset
till ett äpple och stänga efter sig.
Men det var fel årstid, på fel gata,
I ett egendomligt kungarike.

Verner Aspenströms litterära produktion är mycket omfattande. Han är främst känd som diktare och gav ut ett tjugotal samlingar, skrev berättande prosa, en barnbok, ett antal essäer, dramatik, flera samlings- och urvalsvolymer och gjorde översättningar av bl.a. V. Majakovskij och J. Brodsky.

För sitt mycket omfattande och framgångsrika författarskap erhöll Aspenström

ett stort antal priser bl.a. Övralidspriset, Bellmanspriset. De Nios Stora Pris, Pilotpriset. Efter hans död grundades Aspenströmssällskapet 1999 i syfte att verka för fortsatt intresse för hans författarskap.

Epilog

År 1996 drabbades Aspenström av malign cancer och avled på Ersta Hospice 25 februari 1997. I maj detta år utkom *"Israpport"* den diktsamling han arbetade med in i det sista. Enligt Per Wästberg, hans efterträdare och vän på stol nr 12 i Svenska Akademien, kom denna dikt att bli den sista han skrev innan han anträdde färden bort:

Mannen i kanoten lade upp paddeln och lät farkosten
smyga sig fram mot utloppet,
där den förvandlades till en luftfarkost
som lyfte sig över Stadshuset, Slottet, hela staden.

Nog går väl tankarna vid läsningen av denna lilla dikt till den mångfasetterade Ikarosgestalten som Werner Aspenström låtit framträda i så många skepnader? Längtan bort blev i hans sista dikt alltför övermäktig. Hans slutliga vila blev på Maria kyrkogård i Stockholm.